

Останні шукачі пригод

Літак спускався, роблячи круті віражі. Далеко внизу спокійні води Середземного моря поступилися місцем голому просторові північноафриканської пустелі. Обрій був обнизаний стовпами диму. У невеликому приватному літакові сиділи пасажери з непроникними обличчями. Вони чіплялись у крісла, поки судно спускалося з поворотами, від яких крутило в животі.

Поїздка була незвичайно ділова, навіть для Ієна Тейлора. Протягом чотирьох десятиліть торгівлі нафтою він висаджувався в безлічі гарячих точок — від Каракаса до Тегерана. Проте в розпал громадянської війни ця подорож до Лівії з пунктом призначення в місті Бенгазі стала новим досвідом.

Щоб згадати, на який ризик він іде, Тейлору досить було глянути у вікно. За 300 метрів від нього внизу летів безпілотник НАТО, що супроводжував його літак. Тейлору, голові корпорації Vitol, найбільшого у світі нафтотрейдера, захотілося, щоб його довірені з британського уряду надіслали для супроводу хороший винищувач.

Надворі був початок 2011 року, й увесь регіон охопила хвиля народних повстань, які стануть відомі як Арабська весна. У Лівії сили, які повстали проти 42-річної диктатури полковника Муаммара Каддафі, щойно взяли під контроль Бенгазі, найважливіше місто на сході країни, і створили власний уряд.

Однак різношерста повстанська армія мала велику проблему: у неї закінчувалося пальне. Повстанцям терміново були потрібні дизель і бензин для заправлення військової техніки, а також важкий мазут для запуску електростанцій. Лівійські

нафтопереробні заводи закрилися через війну, тож до країни потрапляла лише цівочка пального, яке везли з Єгипту сотні вантажівок, долаючи важкий шлях.

Якщо хтось і міг ризикнути постачати повстанську армію в розпал кривавої війни, то це Іен Тейлор¹. Лисий, жиливий і невтомний, Тейлор перетворив Vitol із середнього дистриб'ютора пального на гіганта нафтової торгівлі. Водночас він зробив компанію потужною силою у світовій економіці: щодня вона переправляла стільки нафти, що вистачило б на Німеччину, Францію, Іспанію, Британію та Італію, разом узяті². Тепер йому було за п'ятдесят, і він поєднував у собі невимушену чарівність представника британського істеблішменту із жагою пригод — неодмінною рисою нафтотрейдера. Він ніколи не боявся вести Vitol у місця, що лякали інших. У світі, де нафта й гроші нерозривно пов'язані з владою, він був не з тих, хто уникає угод із ширшим геополітичним значенням.

Коли кілька тижнів тому з'явилася можливість угоди з лівійськими повстанцями, Тейлор не вагався. Команді Vitol на Близькому Сході зателефонували з уряду Катару. Невелика держава Перської затоки, багата на газ, стала основною політичною та фінансовою покровителькою лівійських повстанців, діючи як посередниця між ними й західними урядами і постачаючи їх зброєю та грошми. Але закупити танкери, заповнені нафтопродуктами, і доставити їх у зону бойових дій Катар не міг. Потрібен був торговець сировиною. Катарці хотіли знати, чи може Vitol постачати до Бенгазі дизельне пальне, бензин і мазут.

Компанія мала чотири години на те, щоб подумати й відповісти. Торговельному домові знадобилося лише чотири хвилини на рішення «так».

Але була й велика пастка: повстанці не мали грошей. Натомість Vitol довелося б забирати оплату сировиною нафтою з небагатьох підконтрольних їм родовищ. Теоретично це не мало б становити проблеми. Vitol могла доправити пальне Середземним морем до порту Бенгазі, а сирину нафту отримати через трубопровід, що тягнувся до прибережного міста Тобрук, розташованого біля єгипетського кордону й віддаленого від зони бойових дій (див. мапу в додатку і наприкінці книжки).

Тейлор і решта верхівки Vitol швидко склали план. Обмін одного товару на інший не був новою справою для такого великого торговельного дому, як Vitol, особливо коли йшлося про клієнта з фінансовими труднощами. Щоправда, інші трейдери теж бажали укласти угоду з лівійськими повстанцями. Але Vitol проявила значно більше наполегливості: вона прагнула не лише постачати пальне, а й продавати його бунтівникам у кредит, по суті, позичаючи їм гроші³.

Компанія мала ще одну перевагу — політичні зв'язки в Лондоні й Вашингтоні. Тейлор, обдарований соціальний координатор з харизмою природженого політика, був провідним донором керівної Консервативної партії. Його список контактів у ділових і політичних колах Лондона не мав собі рівних. Уже через кілька місяців він разом з іншими фінансистами буде на вечері з прем'єр-міністром на Даунінг-стріт, то. «Звичайно, я отримав від британців дозвіл зайти в країну», — згадував пізніше Тейлор⁴.

У Британії прихована «нафтова фракція» в МЗС працювала над тим, щоб не дати військам Каддафі отримати пальне або продати сирину нафту на міжнародному ринкові. Вашингтон дозволив звільнити від санкцій американські компанії, які закуповуватимуть лівійську нафту у Vitol. І, звичайно, компанія отримала для супроводу натовський безпілотник.

Хоча Лондон і Вашингтон підтримували місію Vitol, вони не були готові занадто відкрито втручатися на її користь. Спускаючись на територію, яка ще залишалася зоною бойових дій, Тейлор розумів: якщо щось піде не так, він зможе розраховувати лише на себе.

Імовірність зенітного вогню з боку військ Каддафі означала, що звичайна посадка дуже небезпечна, тому пілот спускався так швидко, як міг його апарат. У маленькому літакові Тейлор був сам, якщо не рахувати двох найнятих охоронців і Кріса Бейка — кремезного новозеландця, який керував діяльністю Vitol на Близькому Сході.

Хоча від спуску в Тейлора крутило в животі, побачене на землі теж не надто його втішило. Навесні 2011 року в Бенгазі панували беззаконня та нестабільність. Це місто, що являло собою купу

запилюжених бетонних будівель, зосереджених навколо смердючої лагуни, розташовувалося лише за кількасот кілометрів від передової конфлікту, який і досі вирував. Повітря насичували звуки та запахи війни. Шпиталі смерділи гниттям і були переповнені людьми з ампутованими кінцівками й іншими травмами. Курними вулицями тут і там сновигали чоловіки й хлопці з автоматами Калашникова через плече.

Уночі через раптові відключення місто залишалося без електрики. Патрулі молодиків, озброєних до зубів, облаштовували на дорогах блокпости. Ця невгамовна стихія утворить озброєний натовп, який через рік штурмуватиме консульство США і вб'є Кріса Стівенса, американського посла в Лівії.

Мешканці Бенгазі, виснажені десятиліттями диктатури й місяцями війни, шутилися в домівках від страху. Син Каддафі Саїф аль-Іслам виступив на державному телебаченні з моторошною промовою, у якій обіцяв продовження бійні: «Ми битимемось до останнього чоловіка, останньої жінки, останньої кулі»⁵.

Бенгазі давно було центром лівійської нафтової галузі. Найбагатші родовища країни були розташовані на безлюдних просторах пустелі на сході Лівії — ближче до Бенгазі, ніж до Триполі, столиці, яка ще перебувала під контролем Каддафі. Коли країну охопили бойові дії, більшість нафтових промислів закинули, і провідні геологи й інженери-нафтовики Лівії збиралися вечорами на головній площі Бенгазі та обговорювали становище своєї країни. За кілометр-другий звідти було регіональне відділення державної нафтової компанії, яке сусідило з почорнілим каркасом колишнього поліцейного відділку, спаленого в перші дні повстання.

Саме туди попрямували Тейлор з Бейком відразу після посадки свого літака. Чоловіком, який чекав на зустріч із ними, був Нурі Берруен. Інженер-ветеран перед тим, як вибухнула громадянська війна, готувався до виходу на пенсію. Навесні 2011 року Берруен керував бунтівною філією державної нафтової компанії Лівії і пристав на угоду, що могла врятувати революцію.

Якщо домовлятися з повстанцями, то Тейлор мав знати, хто представляє іншу сторону угоди. Десятиліття досвіду на Близь-

кому Сході навчили його, що особиста гарантія може важити більше за ретельно прописаний контракт. Та й у будь-якому разі від контракту користі небагато, коли ведеш справу з повстанським урядом, який працює в тимчасових міністерствах, розташованих за тисячу кілометрів від столиці.

Тейлор був задоволений. Іншу сторону однієї з найризикованіших угод Vitol представляв не якийсь схиблений на війні тип, а професіонал нафтової галузі. Він потис йому руку й повернувся до Лондона. «Це був ризик, але розумний ризик», — казав він пізніше. Берруен теж був задоволений: Vitol запропонувала йому «найкращі умови» і навіть не попросила про страхування від воєнних ризиків⁶.

Утручання Vitol майже одразу змінило баланс сил у війні. Отримання достатньої кількості пального завжди було вирішальним чинником перемоги на просторах північноафриканської пустелі. Саме тут у Другу світову війну зазнала поразки армія Ервіна Роммеля, німецького генерала, знаного в народі як Пустельний Лис. Його війську нічим було заправляти техніку.

Тепер повстанська армія Лівії мала вдосталь пального, щоб уникнути долі Роммеля. Завдяки Vitol вона змогла заправляти свої танки і «тактики» — імпровізовану комбінацію пікапа з привареним до платформи кулеметом, улюблений військовий транспорт повстанців⁷.

Попри повітряну підтримку НАТО і фінансову допомогу Катару, повстанцям не вдалося просунутися далі від свого опорного пункту в районі навколо Бенгазі. На час візиту Тейлора навесні 2011 року їхня територія охоплювала лише східний район Бенгазі та смугу узбережжя, що тягнулася на 150 кілометрів на південний захід.

Головна стратегічна мета полягала в тому, щоб захопити західніші нафтові міста — Марса-ель-Брега, Рас-Лануф і Ес-Сідер, — які й досі надавали прибічникам Каддафі доступ до нафтових багатств Лівії. Після перших вантажів пального від Vitol перед повстанцями 17 липня впала Марса-ель-Брега. За кілька тижнів вони захопили Рас-Лануф і Ес-Сідер, а звідти встановили контроль над нафтовими родовищами басейну Сирту

в глибині країни — місця, де 1959 року відкрили першу в Лівії нафту.

До жовтня вони загнали прибічників Каддафі в тісний район на заході Сирту. Одного дня група повстанських літаків-винищувачів заскочила конвой Каддафі, і чоловік, який протягом чотирьох десятиліть залізною рукою правив Лівією, утік, сховавшись у дренажній трубі. Повстанці витягли його звідти й забили до смерті. Цей жахливий момент тріумфу зняли на мобільний телефон і транслювали по всьому світові.

Але для Vitol перемога була ще далеко. Плани компанії почали руйнуватися вже через кілька днів після того, як Тейлор і Берруен потисли один одному руки навесні в Бенгазі. Попри обіцянку, що угода залишиться таємною, невдовзі про домовленість повстанців продавати свою нафту в обмін на пальне стало відомо широкому загалові. У відповідь сили Каддафі відправили через пустелю вояків, щоб підірвати головний трубопровід Са-рір — Тобрук, що сполучав нафтові родовища, які контролювали повстанці, з експортним терміналом на середземноморському узбережжі. У цьому місці Vitol сподівалася забирати партії сирої нафти, яку приймала як платіжний засіб. «Це на якийсь час покляло край їхньому експортові нафти», — похмуро згадує Бейк⁸.

Тейлор зіткнувся з дилемою. Vitol не могла отримати оплату сирою нафтою в інший спосіб. Тепер жодний вантаж пального від торговельного дому не мав фінансових гарантій з боку повстанців, у яких не було уряду, центрального банку і сильної позиції на міжнародній арені. Продовжуючи постачання, Тейлор фактично ставив власну компанію на перемогу повстанців.

Він вирішив ризикнути. На той час Тейлор уже тридцять років розбудовував мережу зв'язків на Близькому Сході. Розірвавши угоду з лівійськими повстанцями, він підводив не лише їх, а й свої давні контакти в Катарі — країні, що давно була для Vitol вигідним джерелом бізнесу.

Трейдери-конкуренти вважають, що Тейлор продовжував дотримуватись угоди з повстанцями й з іншої причини. Каддафі мав мільярди доларів на заморожених рахунках у західних банках. Якби для угоди Vitol війна закінчилася погано, то друзі

Тейлора в західних урядах подбали б про те, щоб торговельному домові виплатили компенсацію із цих заморожених активів. (У вересні 2011 року 300 мільйонів доларів з лівійських активів на Заході розморозили, щоб заплатити Vitol.)⁹ «Ми не мали гарантій ні від кого, — запевняє Девід Франсен, голова Vitol у Швейцарії та один з давніх партнерів Тейлора. — Дістали лише кілька запевнень, що все буде добре»¹⁰.

Наступними місяцями танкери Vitol привозили один вантаж за іншим. Судна заходили в лівійські порти вночі з розпорядженням завершити розвантаження і непомітно вислизнути ще до світанку. Іноді бої лютували так, що їх чув екіпаж судна, ходячи по сотнях тисяч барелів високозаймистого пального.

Ставки для Vitol зростали з кожним вантажем. За п'ять місяців торговельний дім доставив до Лівії 30 партій бензину, дизпального, мазуту і скрапленого нафтового газу. У певний момент, коли всі чекали на завершення війни й відновлення нафтовидобутку, сума боргу повстанського уряду перед Vitol перевищила мільярд доларів. Сума така велика, що ставила під загрозу виживання компанії, і якби війна закінчилася інакше, трейдеру було б важко відновитися. «Якщо чесно, угода мала значно більші масштаби, ніж мусила б, — запевняв Тейлор. — Усе могло скінчитися дуже й дуже погано»¹¹.

Неможливо сказати, як закінчилася б громадянська війна в Лівії, якби Vitol не погодилася на угоду з постачання пального повстанцям і не продовжила постачати його навіть попри те, що їй не могли заплатити. Можливо, її місце зайняв би інший трейдер. Можливо, катарський уряд знайшов би інший спосіб доставити повстанцям пальне.

Складно заперечити лише одне: не маючи пального на мільярд доларів, повстанці точно зазнали б поразки. «Пальне від Vitol було для військовиків дуже важливим», — казав 2011 року службовець підконтрольної повстанцям Arabian Gulf Oil у Бенгазі Абдельджаліл Маюф¹². То був не перший і не останній випадок впливу нафтотрейдера на історію Близького Сходу.

Однак для Лівії ця історія не мала щасливого закінчення. Наступними роками після прильоту Тейлора до Бенгазі країна